

ἀντιλήψεις. Διὸ καὶ ἡ κατὰ ἐνότητος θεώρησις αὐτῶν οὐδὲν ὀλίγον παρακωλύεται. Ἄρκει συνεπῶς, πρὸς τοῦτο, νὰ ἐπισημάνωμεν ὠρισμένας κατευθυντηρίους ἀρχὰς (δυσκόλως, ἄλλωστε, δυναμένας ν' ἀπομονωθοῦν, τοσοῦτον αἱ περὶ Πλάτωνος ἀντιλήψεις τοῦ Bergson ἔχουν συνοχήν ἀδιάσπαστον πρὸς ἀλλήλως) τὰς ὁποίας θὰ πειραθῶμεν νὰ ἀξιολογήσωμεν καθ' ἑαυτάς, πρὸς ἀλλήλας καὶ ὡς πρὸς τὸ σύνολον τοῦ μπεργκσονικοῦ ἔργου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΙΣ

Θὰ ἦτο ἴσως ἀδικία νὰ θεωρήσωμεν ἀπλοῦν σχῆμα ἀβρότητος πανεπιστημιακῆς τὸν θαυμασμόν διὰ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν κλασσικῶν ἐρευνῶν, τὸν ὁποῖον ἐξέφραζε τῷ 1911 ὁ Bergson πρὸς τοὺς ἑλληνιστὰς καὶ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τῆς Ὁξφόρδης, ἐπ' εὐκαιρίᾳ μιᾶς ἐκεῖ δοθείσης ὁμιλίας του. « Μὲ ἐντυπωσιάζει, γράφει σχετικῶς, ἡ βαθύτης καὶ ἡ πρωτοτυπία μεθ' ἧς μελετῶνται ἐνταῦθα οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι »¹. Ὡς παράδειγμα δὲ τοιούτων σοφῶν ἐπιτευγμάτων ἀναφέρει ἐμμέσως μελέτην περὶ τῶν Ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος ἥδη ἀπὸ διετίας τότε ἐκδοθεῖσαν². Δὲν εἶναι, νομίζομεν, τυχαῖον, ὅτι ἡ ἀναφορὰ αὕτη γίνεται εἰς πλατωνικὴν μελέτην. Ἀπλῶς, αἱ πλατωνικαὶ μελέται ἀντιπροσωπεύουν, κατ' ἐξοχήν, διὰ τὸν Bergson, τὰς ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐρεύνας, ὡς ἀκριβῶς ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὴν πλέον ἀντιπροσωπευτικὴν μορφήν τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως. Περὶ τὸν Πλάτωνα, δευτερευόντως δὲ καὶ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη, στρέφεται αὐτομάτως τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ νεωτέρου φιλοσόφου, διότι αὐτὸς συνοψίζει τὰ μέχρι τοῦ Bergson ἐμφανισθέντα φιλοσοφικὰ ρεύματα, ἐνῶ, ἐκ παραλλήλου, ἀπ' αὐτοῦ ἀρχίζουν νὰ ἀναπτύσσονται τὰ σπέρματα τοῦ μεθοδικοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου, τὰ ὁποῖα θὰ χαρακτηρίσουν ὀλόκληρον τὴν μετασωκρατικὴν πνευματικὴν ἀνησυχίαν. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ πλατωνικὸς λόγος ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπηχεῖ τὴν ἐπὶ Σωκράτους συντελεσθεῖσαν μεταστροφὴν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς κατευθύνσεις, ἀφ' ἑτέρου δέ, θέτει τὰ θεμέλια τῆς φιλοσοφικῆς θεωρήσεως καὶ ἐκφρά-

1. La perception du changement, μέρος I, σ. 1366.

2. Πβ. J. A. Stewart, Plato's Doctrine of Ideas, Oxf., 1909, ἐνθα τρεῖς μνημονεύεται ὁ Bergson. Πβ. καὶ A. Diès, Autour de Platon, Paris, 1927, μέρ. II, κεφ. IV, § 1: M. Stewart et la théorie des idées.

σεως τοῦ ἀπολύτου, διηκούσης μέχρι καὶ τῶν μετὰ τὸν Kant χρόνων¹.

Οὕτω, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐντεῦθεν, μέχρι καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, κατέστη δυνατὸν νὰ θεμελιωθῇ ἡ πεποίθησις περὶ τοῦ σταθεροῦ, ἀναλλοιώτου καὶ αὐτοτελοῦς χαρακτῆρος πλειόνων ἀξιῶν, τὰς ὁποίας ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος ὠνομάζει Ἰδέας, κακονικῶς ἱεραρχουμένας κατ' ἀξίαν, θέτων ὑπεράνω πασῶν τῆν τοῦ Ἀγαθοῦ, ἀργότερον δὲ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ μετ' αὐτὸν οἱ Στωϊκοὶ καὶ ὁ Πλωτῖνος, μετὰ συνεπείας συνεπίεζον πρὸς ἀλλήλας διὰ νὰ σχηματίσουν τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ. Περὶ πάντων τούτων θέλει γίνεαι λόγος ἐν συνεχείᾳ, ἀνάγκη ὅμως ἀπὸ τοῦδε νὰ ὀρισθῇ ὅτι, διὰ τὸν Bergson, ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπάρξῃ ἡ συνοχὴ αὕτη μεταξὺ τῶν θεωριῶν τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἐβάδισαν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν ἀρχικῶν ἐπιτεύξεων τοῦ Πλάτωνος, οὐδόλως δὲ ἐπεχείρησαν ν' ἀναζητήσουν νέαν ἕκαστος βάσιν θέσεως τῶν προβλημάτων. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ ὀμιλῶμεν περὶ ἐν πολλοῖς ἐνιαίου τύπου ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφικῇ διανοήσει, δημιουργοῦντος εἶδος μαγνητικοῦ πεδίου, εἰς τρόπον ὥστε ὁσάκις οἱ μεταγενέστεροι ἢ νεώτεροι διανοηταὶ ἠθέλησαν νὰ στοχασθοῦν βάσει τῶν παλαιῶν σχημάτων, ὁσάκις δηλαδὴ εἰσῆλθον εἰς τὴν ζώνην ἔλξεως, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὤδευον οἱ Ἕλληνες, μοραίως παρεσύρθησαν εἰς τὴν τροχιὰν ἐκείνων². Τοιοῦτοτρόπως μόνον, διὰ τῆς καταφανοῦς δηλαδὴ ἐπὶ τῶν νεωτέρων ἐπιδράσεως τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως, ἐξηγεῖ ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος τὴν ἐνότητα τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας. Κατ' αὐτόν, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὸν ν' ἀπομακρυνθῇ τις ἐκ τῶν ὡς ἄνω παλαιῶν στοχαστικῶν σχημάτων, ἐπιβάλλεται νὰ σκεφθῇ τὸν κόσμον μακρὰν τῆς ἐπιδράσεως ἐκείνων, ἐκκινῶν ἐκ νέων δεδομένων.

Ἐὰν τὰ γενικὰ πλαίσια τῆς ἀρχαίας διανοήσεως καὶ συνεπῶς, κατὰ τὰ ἄνωτέρω, ἐν μέρει καὶ τῆς νεωτέρας, ἐχαράχθησαν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀγνοηθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ πρὸ αὐτοῦ ἤδη ὑπῆρχε διάθεσις πρὸς φιλοσοφικὸν στοχασμόν, διάθεσις ἡ ὁποία ὄχι μόνον συγκεκριμενοποιεῖται εἰς διαφόρους προσωκρατικὰς διδασκαλίας, αἵτινες θετικῶς ἢ ὑποθετικῶς ἢ ἀρνητικῶς ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς πλατωνικῆς θεωρίας, ἀλλ' ἐμφανίζεται καὶ ὡς συγκεκριμένον τι βάθος ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκπηγάζουν αἱ πρὸς πνευματικὴν κατεύθυνσιν τείνουσαι ψυχικαὶ παρορμήσεις. Εἶναι γνωστὸν εἰς ποῖον βαθμὸν τὸ

1. Πβ. Introduction à la Métaphysique, IX, σ. 1428.

2. Πβ. L'évolution créatrice, σ. 788.

πλατωνικὸν ἔργον ἀποτελεῖ σύνθεσιν λογικῶν καὶ ἐξωλογικῶν στοιχείων¹, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δεύτερα ἔχουν προέλευσιν ἧς τὰ ἴχνη χάνονται εἰς τὴν προῖστορίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἔργων του ἢ πάλιν, ὑπὸ μαρφήν μεμονωμένων στοιχείων, διήκουν μέχρις ἡμῶν, εἴτε ἐντὸς τῶν ἐξειλιγμένων κοινωνιῶν εἴτε ἐντὸς τῶν πρωτογόνων τοιούτων². « Γνωρίζομεν ἐντὸς ὁποίας ἀτμοσφαίρας μυστηρίου, μὲ τὴν ὄρφικὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν, λούονται οἱ πλατωνικοὶ μῦθοι, καὶ πῶς αὕτη αὕτη ἡ θεωρία τῶν Ἰδεῶν ἔκλινε, διὰ τινος μυστικῆς συμπαθείας, πρὸς τὴν περὶ τῶν ἀριθμῶν πυθαγόρειον θεωρίαν. Ἀναμφιβόλως, οὐδεμία ἐπίδρασις τοῦ εἴδους τούτου εἶναι αἰσθητὴ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ εἰς τοὺς ἀμέσους αὐτοῦ διαδόχους· ἀλλ' ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλωτίνου εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀνάπτυξις αὕτη καταλήγει, καὶ ἡ ὁποία ὀφείλει εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ὅσα καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα, εἶναι ἀναμφισβητήτως μυστικὴ »³. Ἡ τοιαύτη « διαλεκτικὴ » ἐν τῇ ἐμφανίσει διαδοχικῶν στοχαστικῶν συστημάτων ὅτε μὲν περισσότερον, ὅτε δὲ ὀλιγότερον ἀμιγῶς λογοκρατικῶν, ἢ πάλιν ἐμφανιζόντων μυστικὰς τάσεις, παύει νὰ ἐμφανίζῃ ἐνδιαφέρον εὐθύς ὡς θεωρηθῆ ἐντὸς τοῦ γενικωτέρου πλαισίου τῶν πνευματικῶν δυνάμεων αἵτινες ὥθησαν καὶ συνέτειναν εἰς τὴν διαμόρφωσίν των. Σχολιάζων, ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ λόγῳ του εἰς τὴν γαλλικὴν Ἀκαδημίαν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν, γνώμας τοῦ Ravaisson, τὸν ὁποῖον διεδέχθη εἰς τὸ Ἰδρυμα τοῦτο, συνεφώνει πρὸς τὴν ἄποψιν ἐκείνου, καθ' ἣν « μία μεγάλη φιλοσοφία ἐνεφανίσθη ἤδη ἀπὸ τῆς αὐγῆς τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, διατηρηθεῖσα διὰ μέσου τῶν ἱστορικῶν μεταπτώσεων: ἡ ἥρωϊκὴ φιλοσοφία, ἡ φιλοσοφία τῶν μεγαλοψύχων, τῶν δυνατῶν, τῶν γενναίων. Αὕτη πρὶν ἀκόμη καταστῆ διανόημα... ὑπῆρξε βίωμα τῶν εὐψυχωτέρων... Ὅσοι τὴν ἐξήσκησαν κατ' ἀρχάς, ἦσαν οἱ ἥρωες τοὺς ὁποίους ἐλάτρευσεν ἡ Ἑλλάς. Ὅσοι τὴν ἐδίδαξαν ἀργότερον ἦσαν οἱ στοχασταὶ οἵτινες, ἀπὸ τοῦ Θαλοῦ μέχρι τοῦ Σωκράτους, ἀπὸ τοῦ Σωκράτους μέχρι τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Descartes καὶ τοῦ Leibniz, διεδέχθησαν ἀλλήλους, εἰς μίαν μόνην μακρὰν συνέχειαν »⁴.

1. Πβ. E. Moutsopoulos, La musique dans l'œuvre de Platon, Paris, 1959, σ. 386 κ.ἐξ.

2. Πβ. L. Lévy-Bruhl, La mentalité primitive, β' ἔκδ., Paris, P.U.F., 1960, σ. 244.

3. Les deux sources de la morale et de la religion, κεφ. III, σ. 1161.

4. La vie et l'œuvre de Ravaisson, ἐν La pensée et le mouvant, σ. 1477. Δὲν ἦτο ἄστοχος, ὡς ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης ἐμφαίνεται, ἡ διατυ-

Ἡ συγγένεια τῶν ἀπόψεων τοῦ Ravaisson πρὸς τὰς τοῦ Bergson, ἐπὶ τοῦ γενικωτάτου τούτου πεδίου, ἂν καὶ ἴσως ἐκβιασθεῖσα¹, εἶναι ἐνταῦθα καταφανής. Οὕτω ἡ φιλοσοφία, ὑφ' ἣν μορφὴν διέλαμψε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καί, ἐν πολλοῖς, καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἀναδεικνύεται ἔφεσις τοῦ ἀνθρώπου νὰ θεμελιώσῃ ὄχι μόνον τὴν ἐρμηνείαν τοῦ βίου ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν βίον αὐτοῦ ἐπὶ ἀξιῶν σταθερῶν, τὰς ὁποίας πρὸς τοῦτο ἀνεζήτησεν ἡ ἀναζητεῖ.

Ἐξ ἄλλου, ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος συστηματοποιεῖ, τρόπον τινά, τὰ δεδομένα τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλεατῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους πολλὰ ὀφείλει. Πράγματι, εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ Μεταφυσικὴ ἐγεννήθη « πρὸ τοῦ γράμματος » ὄχι μόνον ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ καὶ τοῦ Πλάτωνος εἰσέτι, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Ζήνωνος, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν κίνησιν. « Ἐφελκύν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ παραλόγου χαρακτηῆρος ἐκείνων τὰ ὁποῖα ὠνόμαζεν κίνησιν καὶ μεταβολήν, ὁ Ζήνων ἤγαγε τοὺς φιλοσόφους — καὶ πρῶτον τὸν Πλάτωνα — εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἐχούσης συνοχὴν ἀληθοῦς πραγματικότητος τοῦ ἀμεταβλήτου... Πλήν... ὅ,τι ὁ Ζήνων κατ' ἀρχάς, ὕστερον δὲ οἱ μεταφυσικοὶ ἐν γένει, ἐθεώρουν ὡς κίνησιν καὶ μεταβολήν, δὲν ἦτο οὔτε μεταβολὴ οὔτε κίνησις... Ἐκ τῆς μεταβολῆς ἔλαβον ὑπ' ὄψιν ὅ,τι παραμένει ἀμετάβλητον, καὶ ἐκ τῆς κινήσεως ὅ,τι παραμένει ἀκίνητον... Ἐξέλαβον ὡς ἄμεσον καὶ πλήρη ἀντίληψιν τῆς κινήσεως καὶ τῆς μεταβολῆς, μίαν ἀποκρυστάλλωσιν τῆς ἀντιλήψεως ταύτης... Θὰ ἔδει, ἀντιθέτως, νὰ συλλάβωμεν ἐκ νέου τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν διάρκειαν ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν κινητικότητι »².

Διαβλέπομεν εἰς τὰ ἀνωτέρω τὸν βασικὸν λόγον τῆς ἔναντι τῆς πλατωνικῆς Μεταφυσικῆς κριτικῆς στάσεως τοῦ Bergson. Ὅχι διότι οὗτος κατακρίνει αὐτὴν ταύτην τὴν ιδέαν τῆς δυνατότητος καὶ τῆς

πωθεῖσα τότε (1904) ἐπικρίσις, ὅτι, ὑπὸ τοῦ Bergson ἀξιολογηθεῖσα, ἡ φιλοσοφία τοῦ Ravaisson εἶχεν « ἐκμπεργκσονισθῆ ».

1. Πβ. σχετικῶς, τὰ κατὰ τῶν ἐπὶ μέρους ἀντιθέσεων τῶν ἀπόψεων τοῦ Bergson πρὸς τὰς τοῦ Ravaisson, κατωτέρω. Ὁ βιταλισμὸς τοῦ Ravaisson (πβ. τὸ ἔργον του, « De l'habitude », 1838, νέα ἔκδ., ὑπὸ Baruzi, Paris, Alcan, 1933), ἂν καὶ ἀμφιβόλου προοπτικῆς, ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν βιταλισμὸν τοῦ Schelling.

2. La perception et le mouvement, μέρος I, ἐν La pensée et le mouvant, σσ. 1376 - 1377. Πβ. ὅσα περὶ κινήσεως καὶ ἀκινήσεως παρὰ τῷ Ζήνωνι διαλαμβάνονται ἐν L'évolution créatrice, κεφ. IV, σσ. 755 - 760.

χρησιμότητος μιᾶς Μεταφυσικῆς ἀντιθέτως, αὕτη ὑπεστηρίχθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ « Εἰσαγωγῇ εἰς τὴν Μεταφυσικὴν ». Ὅτι οὗτος ἀποστρέφεται εἶναι ἢ πέραν τῆς βιουμένης πραγματικότητος ἀναζήτησις ἀξιῶν, καθ' ὅσον ἢ τάσις αὕτη ἄγει εἰς διχασμὸν τοῦ θεωροῦντος ὑποκειμένου καὶ τοῦ θεωρουμένου ἀντικειμένου, πράγμα ἀντιτιθέμενον πρὸς τὸ βασικὸν αἶτημα τῆς διδασκαλίας του, καθ' ὃ γνῶσις τοῦ ἀντικειμένου τῆς νοήσεως ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τῆς ταυτίσεως τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου πρὸς αὐτό, διὰ τινος ἐκ τῶν ἐνδον θεωρήσεως τούτου. Οὐσία τοῦ ὄντος δὲν δύναται, κατ' αὐτόν, νὰ ὑπάρξῃ οἷα περιγράφεται ὑπὸ τῆς κλασσικῆς Μεταφυσικῆς. Οὐσία τοῦ ὄντος εἶναι ἢ πραγματικότης αὐτοῦ, μὴ ταυτιζομένη πρὸς τινὰ ἄκαμπτον σταθερότητα, ἐφ' ὅσον πρωταρχικὸς αὐτῆς χαρακτήρ εἶναι μία δημιουργὸς πνοὴ διὰ τῆς ὁποίας καλύπτεται ὁλόκληρος ἢ κλίμαξ ἢ ἄγουσα ἀπὸ τῶν κατωτέρων ὑλικῶν μορφῶν μέχρι τῆς πνευματικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πλατωνικὴ καί, κατὰ γενίκευσιν, ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ παλαιότερα Μεταφυσικὴ ὑπῆρξε θεωριακὴ καὶ στατικὴ. Ἡ μπεργκσονικὴ Μεταφυσικὴ φιλοδοξεῖ νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὴν βιωματικὴν πραγματικότητα τῆς δημιουργικῆς ἐξελίξεως, ἀποφευγομένης οὕτω τῆς ἀπομονώσεως τῆς θεωρούσης νοήσεως ἀπὸ τοῦ θεωρουμένου βιώματος. Διὸ καὶ ἡ Μεταφυσικὴ αὕτη μόνον δυναμικὴ δύναται νὰ εἶναι, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ὄντος. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Πλάτων ἐθεωρήθη, ὡς εἶδομεν, ὡς ὁ πρῶτος συστηματικῶς ἐκθέσας τὰς θεμελιώδεις ἀπόψεις τῆς στατικῆς καὶ θεωριακῆς Μεταφυσικῆς, ἡ περὶ Ἰδεῶν θεωρία αὐτοῦ καθίσταται ἀντικείμενον κριτικῆς, ὅσάκις δίδεται πρὸς τοῦτο εὐκαιρία εἰς τὸ μπεργκσονικὸν ἔργον.

Αἱ θέσεις αὗται ἐκφράζουσι, ἐμμέσως ἢ ἀμέσως, τὰς αἰτίας τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῆς πλατωνικῆς θεωρίας ὑπὸ τοῦ Bergson, αἵτινες συνοψίζονται κυρίως εἰς δύο, ἥτοι ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ ὅτι ἡ πραγματικότης δὲν εἶναι στατικόν τι, ἀλλὰ μία γενικὴ ὄθησις, μία ὁρμὴ, ἀποτελοῦσα αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπόστασιν τῆς ζωῆς, οἷα παντοιοτρόπως ἐκδηλοῦται καὶ οἷα καθίσταται ἀμέσως συνειδητὴ, οὕσα συνείδησις καθ' ἑαυτήν, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ ὅτι, ὡς ἐκ τούτου, ζωτικὴ ὁρμὴ καὶ συνείδησις εἶναι ταυτόσημοι, ὡς ταυτιζόμενοι, ἥτοι μὴ ἐπιδεχόμενοι διαχωρισμὸν ἀπ' ἀλλήλων, συνεπῶς δὲ μὴ ἐπιτρέπουσαι ἀπόσπασιν τῆς θεωρητικῆς δραστηριότητος τῆς συνειδήσεως ἀπὸ τῆς ἀμέσου συγκεκριμένης ζωτικῆς πραγματικότητος. Τὰς τοιαύτας ἀπόψεις συμπληροῦν αἱ κατωτέρω κρίσεις τοῦ Bergson: « Πλείονες τοῦ ἑνὸς φιλόσοφοι διεκήρυξαν... ὅτι, διὰ νὰ φιλοσοφήσῃ τις, ἔδει νὰ

ἀποσπασθῆ, καὶ ὅτι ἡ θεωρητικὴ ἐνατένισις ἦτο ἀντίστροφος τῆς δράσεως... : τὴν ἰδέαν αὐτήν, οὐδεὶς ἐξέφρασεν ἐντονώτερον τοῦ Πλωτίνου. « Πᾶσα δρασις, ἐδίδασκε (προσθέτων μάλιστα « πᾶσα κατασκευὴ »)¹, εἶναι ἐξασθένισις τῆς θεωρήσεως »...². Πιστὸς δὲ εἰς τὸ πλατωνικὸν πνεῦμα ἐθεώρει τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀληθοῦς ὡς ἀπαιτουσαν μίαν μεταστροφὴν τοῦ πνεύματος, ἀποσπωμένου ἀπὸ τῶν ἐπιγείων φαινομένων³, προσηλουμένου δὲ εἰς τὰς οὐρανίας πραγματικότητας : « Ἄς φύγωμεν πρὸς τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα ἡμῶν ! »⁴. — Πλὴν... ἐπρόκειτο περὶ « φυγῆς ». Ἀκριβέστερον, διὰ τὸν Πλάτωνα καὶ ὅσους οὕτω πως ἠγνόουν τὴν Μεταφυσικὴν, ἡ ἐκ τῆς ζωῆς ἀπόσπασις καὶ ἡ μεταστροφή τῆς προσοχῆς συνίσταται εἰς ἄμεσον μεταφορὰν εἰς κόσμον διάφορον ἐκείνου ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζῶμεν, εἰς ὑποκίνησιν νοητικῶν ἀντιληπτικῶν δυνάμεων διαφερουσῶν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς συνειδήσεως... Οὗτοι δὲν ἔκριναν ὅτι ὁ μεταφυσικός, κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον τῶν θεωρήσεών του, δέον νὰ ἐξακολουθήσῃ προσέχων εἰς ὅ,τι ἅπαντες προσέχουν... Ὅθεν καὶ αἱ ἀπαράλλακτοι ἐκκλήσεις τῶν πρὸς νοητικὰς θεωρητικὰς δυνάμεις διαφόρους ὄσων, ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, ἀσκοῦμεν κατὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ ἡμῶν αὐτῶν »⁵.

Καθίσταται λοιπὸν φανερὸν ὅτι τό, κατὰ τὸν Bergson, ἀπαράδεκτον μεταφυσικῶς, ἀλλὰ καὶ ψυχολογικῶς, στοιχεῖον τῆς παλαιᾶς, καὶ εἰδικώτερον τῆς πλατωνικῆς, φιλοσοφίας συνίσταται εἰς τὸν διαχωρισμὸν τοῦ ὅλου ψυχικοῦ βίου εἰς θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τοιοῦτον. Ὁ μὲν δηλαδὴ πρακτικὸς βίος ἀκολουθεῖ τὸν ἐν γένει ρυθμὸν τῆς ζωῆς, ἀδικαιολογήτως ἄσκοπον ἐν πολλοῖς καὶ προσωρινόν, ὁ δὲ θεωρητικὸς τοιοῦτος προσηλοῦται πρὸς τι αἰώνιον, ἀπόλυτον καὶ συνεπῶς πολύτιμον καθ' ἑαυτό, τὰς ἀξίας, δηλαδὴ τὰς Ἰδέας, ἐξωκοσμικὰς ὄντοτητας τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος, διχαζόμενος, καλεῖται νὰ προσαρμόσῃ

1. Διὰ τοῦ ὄρου « κατασκευὴ » (fabrication) ἀποδίδεται ἡ ἐννοια : « ποίησις ». Ἐνδεικτικὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τῆς νεωτέρας Αἰσθητικῆς ἀναγνωριζομένη εἰς τὴν τέχνην « σκευοποιητικὴ » σημασία.

2. Πβ. Πλωτίνου, Ἐνν., III, 8, § 4 : « πανταχοῦ δὴ ἀνευρήσομεν τὴν ποίησιν καὶ τὴν πρᾶξιν ἢ ἀσθένειαν θεωρίας ἢ παρακολούθημα ». Πβ. αὐτόθι : « ἐπεὶ καὶ ἄνθρωπος, ὅταν ἀσθενήσωσιν εἰς τὸ θεωρεῖν, σκιὰν θεωρίας καὶ λόγου τὴν πρᾶξιν ποιοῦνται ».

3. « Conversion ». Ὁ παρὰ Πλωτίνῳ ὄρος εἶναι : « ἐπιστροφή ».

4. Πβ. « Ἐχεῖσε φεύγειν ὅ,τι τάχιστα ».

5. La perception du changement, μέρος I, ἐν La pensée et le mouvant, σ. 1374.

τὴν στατικήν ἀκίνησιαν πρὸς τῆς ζωτικῆς πραγματικότητος τὴν κινητικότητα. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀνέφικτον ἐν τῇ πράξει, αἱ μεταφυσικαὶ τοῦ παλαιοῦ τύπου δὲν διστάζουν νὰ πρεσβεύσουν τὴν ἀπάρνησιν καὶ ἐγκατάλειψιν τῆς τὴν κινητικότητα συνεπαγομένης, ζωῆς, καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴν προσήλωσιν εἰς τοὺς σταθεροὺς ἐκείνους ὄντολογικοὺς τύπους οἱ ὅποιοι ἐξασφαλίζουν ἀδιατάρακτον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην πνευματικότητα θεμέλιον, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διατυπωθοῦν αἱ ἀκρόταται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἀντιλήψεις ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Schopenhauer¹, ἐξ ἄλλων βεβαίως δεδομένων ἐκκινουῦντος, καθ' ὅς σταθερότης ὑπάρχει μόνον ἐν τῇ ἀταραξίᾳ, ἐπιτυγχανομένη διὰ μόνης τῆς ἀρνήσεως τῆς ζωῆς. Ὁ διχασμὸς λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἡ ὑπερίσχυσις μιᾶς μεμονωμένης ὄψεως αὐτοῦ εἰς βάρος τῶν ὑπολοίπων, εἶναι κατὰ ταῦτα ἀπαράδεκτος διὰ τὸν Γάλλον φιλόσοφον, τοῦτο δὲ διότι, κατ' αὐτὸν πάντοτε, ὁ ἀνθρώπος εἶναι ὄντοτης συνεχῶς ὀλοκληρουμένη ἢ δὲ τοιαύτη πρὸς ὀλοκλήρωσιν τάσις αὐτοῦ ἀποκλείει παντάπασιν σχάσιν αὐτοῦ εἰς πλείονας τῆς μιᾶς ἐπὶ μέρους ὄντοτητας, διαφοροτρόπως ἀξιολογουμένας.

Ἐκτὸς ὅμως τούτου, ἐν τῷ προμνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ Πλωτίνου γίνεται ὑπαινιγμὸς καὶ πρὸς ἑτέραν τινὰ φιλοσοφικὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ Bergson ἀποδίδει εἰς τὸν Πλάτωνα². Κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἐφ' ἧς θὰ ἐπανέλθωμεν ἐν συνεχείᾳ, καὶ ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ἀπώτατον σημεῖον ἐκκινήσεως τῆς πλατωνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς μετ' αὐτὴν ἐν γένει ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, εἴαν ἡ πραγματικότης ἔχη μίαν οἰανδήποτε φοράν, αὕτη ἐκδηλοῦται ἀντιθέτως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Bergson διατυπουμένην, ἢτοι κατὰ φθίνοντα τρόπον. Ἡ σταθερὰ πραγματικότης δημιουργεῖ τὰς προϋποθέσεις καταπτώσεως τοῦ θεωροῦντος αὐτὴν πνεύματος πρὸς ἄλλας, μὴ θεωρητικὰς, δραστηριότητας, τεινούσας νὰ ἐπανασυνδέσουν τὰ ἀποσχισθέντα ἀπ' ἀλλήλων μέρη τῆς ἀνθρωπίνης ὄντοτητας. Πλὴν ἡ τοιαύτη ἐπανασύνδεσις ἰσοδυναμεῖ, ὡς εἶδομεν, πρὸς κατὰπτωσιν, συνεπῶς δὲ ἐκδηλὸς καθίσταται τοῦ λοιποῦ ἢ ἀνάγκη τῆς πρὸς τὸν ἐξ οὗ προέρχεται κόσμον ἐπανόδου τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τι τοῦλάχιστον μέρος αὐτοῦ. Ἡ ἔννοια συνεπῶς τῆς σταθερότητος, συνε-

1. Περὶ τοῦ «πλατωνισμοῦ» τοῦ Schopenhauer, πβ. Ε. Μουτσόπουλου, Ἡ διαλεκτικὴ τῆς βουλήσεως ὡς θεμέλιον τῆς Αἰσθητικῆς, καὶ τὸ σύστημα τοῦ S., Ἀθῆναι 1958, σσ. 30 κ.ἐξ.

2. Πβ. Introd. à la Métaph., IX, σ. 1424 - 1425. L'évol. créatrice, σ. 762. Le possible et le réel, ἐν La pensée et le mouvant, σ. 1344.

παγομένης τὴν ἄρνησιν τῆς κινητικότητος ὡς οὐσίας τῆς πραγματικότητος, καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἀποσχίσεως ἀπ' ἀλλήλων τῶν συγκροτούντων τὴν ἀνθρωπίνην ὄντοτητα μερῶν, τοῦ τε θεωρητικοῦ δηλαδή καὶ τοῦ πρακτικοῦ καὶ ποιητικοῦ, δὲν δικαιολογοῦνται εἰμὴ ὡς ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκ τινος σταθεροῦ καὶ ἀμεταβλήτου τύπου καταπτώσεως τοῦ ὄντολογικοῦ δυναμικοῦ μέχρι τοῦ ἀσταθοῦς καὶ μεταβλητοῦ, εἰς ἄπειρα καί, κατ' ἀκολουθίαν, ἀσήμαντα δεδομένα κατατεμημένου. Οὕτω λοιπὸν εἶναι δυνατὸν ν' ἀντιληφθῶμεν καὶ τὴν, κατὰ τὸν Bergson, βαθυτέραν καὶ ἀπωτέραν σημασίαν τῆς τε πλατωνικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς, ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς, φιλοσοφίας, ἀλλ', ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, καὶ τῆς, κατὰ τὸν ἴδιον τὸν φιλόσοφον, κρίνοντα τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, προσφορᾶς τοῦ μπεργκσονισμοῦ ἐπὶ τοῦ βασικωτάτου τούτου πεδίου τῆς Μεταφυσικῆς. Συμφώνως πρὸς τὰ προηγηθέντα, ὁ μὲν Πλάτων διδάσκει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπωλείας ἐνεργείας τινός, ὁ δὲ Bergson τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐνεργείας ταύτης. Κατὰ τὸν μὲν, ἡ σταθερότης φθίνει μετατρεπομένη εἰς κίνησιν, κατὰ τὸν δέ, ἡ κίνησις ἀναπτύσσεται ὁλονέν, τοῦτο δὲ τὸ σταθερὸν ἐνυπάρχει ἐν αὐτῇ, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν.

Ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς τοιαύτης ἀξιολογικῆς προσπαθείας καθίσταται ἐμφανὲς ὅτι, διὰ τὴν πλατωνικὴν θεωρίαν, ἡ κίνησις (καὶ ἡ κινητικότης, γενικώτερον) δὲν εἶναι τι τὸ ἀνύπαρκτον. Πράγματι, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ κίνησις ἐρμηνεύεται μεταφυσικῶς ὡς τι ἐνδιάμεσον μεταξὺ ὄντος καὶ μὴ ὄντος, ἥτοι ὡς τι γίνεσθαι, κατ' ἀνάγκην εἰς ἧσσονα μεταφυσικὴν ἀξιολογικὴν μοῖραν τοποθετούμενον, ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἰδέαν¹. Ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ μαθηματικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ ἀρχαίου φιλοσόφου, καὶ ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς σκέψεώς του, ἡ κίνησις καθίσταται αὐτόχρημα μία μορφή μεσότητος ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ γήρατος αὐτοῦ². Προσφυῶς ὁμως ὁ Bergson διευκρινίζει ἐν προκειμένῳ ὅτι, διὰ τὸν Πλάτωνα, «ἐσαεὶ κινητικότης δὲν εἶναι δυνατὴ, εἰμὴ ἐὰν βασίζεται ἐπὶ τῆς αἰωνιότητος τοῦ ἀμεταβλήτου, τὴν ὁποῖαν νὰ ἐκτυλίσῃ δίκην ἀλύσου στερουμένης ἀρχῆς καὶ τέλους»³. Τὴν δὲ τοιαύτην ἀπο-

1. Πβ. J. B. S k e m p, *The Theory of Motion in Plato's Later Dialogues*, Cambr., Univ., Press, 1942. Πβ. V. B r o c h a r d, *Le Devenir dans la philosophie de Platon*, ἐν *Etudes de philos. anc. et de philos. moderne*, Paris, 1926, σσ. 95 κ.ἐξ.

2. Πβ. Ε. Μ ο υ τ σ ο π ο ὄ λ ο υ, *Μουσικὴ κίνησις καὶ ψυχολογία ἐν τοῖς ἐσχάτοις πλατωνικοῖς διαλόγοις*, ἐν περ. Ἀθηνᾶ, τ. 64, 1960, σσ. 194-208.

3. *L'evol. créatrice*, κεφ. IV, σ. 770.

ψιν υίοθετεῖ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐν τῷ συνόλω της, ὡς τελευταίαν αὐτῆς λέξιν¹. Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτάς, ἡ σκέψις τοῦ Πλάτωνος ἀποβαίνει, πάντοτε κατὰ τὴν μπεργκσονικὴν κριτικὴν, ὅπως ἀνίκανος, ὅπως προσφέρῃ τελεσίδικον καὶ ἀξίαν λόγου λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ ὄντος, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ κοσμολογικὸν πρόβλημα. Βεβαίως, ἀπὸ ἡμίσεος καὶ πλέον αἰῶνος, ἀφ' ὅτου ἡ κριτικὴ αὕτη διευτυποῦτο, πλεῖσται ὅσαι νεώτεραι ἔρευναι ἀπέδειξαν τὸν γενετικὸν χαρακτήρα τῆς σημασίας τῶν μεταφυσικῶν ἐννοιῶν εἰς τοὺς, ἐν συνεχείᾳ τῶν δογματικῶν τῆς ὀριμότητος αὐτοῦ συγγραμμάτων, δημιουργηθέντας πλατωνικοὺς διαλόγους², ἐνθα εἶναι ἐμφανῆς ἡ κριτικὴ τοῦ φιλοσόφου στάσις ἀπέναντι τῶν ἰδίων αὐτοῦ προγενεστέρων πεποιθήσεων.

Ὅπως δὲ ποτε, ὁ Bergson ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ πλατωνικὴ μεταφυσικὴ, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐπηρεασθεῖσα ἐκ τῆς πυθαγορείου σκέψεως, ὅσον τοῦλάχιστον καὶ ἐκ τῆς ἑλεατικῆς τοιαύτης, κατὰ τοῦτο ἀπετέλεσεν βῆμα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, πρὸς τὰ πρόσω, ὅτι ἔδειξε τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ὑλοκρατικῶν θεωριῶν. Κατ' αὐτόν, πρὸς τὴν παντοδυναμίαν τῆς ὕλης ἀντιτάσσεται, ὑπὸ τῶν πυθαγορείων καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἡ παντοδυναμία τῶν Ἀριθμῶν καὶ τῶν Ἰδεῶν. Ἡ ἀντιπαράθεσις αὕτη ἀρχῶν πρὸς ἀρχὴν εἶχε βεβαίως ὡς ἀποτέλεσμα ν' ἀποδεχθῆ ὅτι διὰ τῆς ὕλης εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῆ ἱκανοποιητικῶς ὁ κόσμος. Τὸ ἀποτέλεσμα ὁμως τοῦτο ἀπέβη ὅπως στεῖρον καὶ ἀρνητικόν. Πράγματι, πάντοτε κατὰ τὸν Bergson, οὐδὲν ἐπετεύχθη θετικὸν ἀποτέλεσμα. Διότι, εἰς τὰς a priori ἐξηγήσεις τοῦ ἀτομισμού λ.χ. ἡ τῶν παλαιῶν κοσμολόγων, ἀντετίθεντο νῦν ἀρχαὶ ἐπίσης a priori, δι' ὧν ἦτο μὲν δυνατὸν ν' ἀντικρουσθοῦν αἱ προηγηθεῖσαι διδασκαλίαι, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ θεμελιωθῆ ἡ ἰδία αὐτῶν αὐτάρκεια. Οὕτω, ἡ σημειωθείσα, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς μεταφυσικῆς, ἱστορικὴ καὶ θεωρητικὴ πρόοδος ἀποδεικνύεται περισσότερον φαινομενικὴ ἢ πραγματικὴ.

Εἰς τὰς σκέψεις ταύτας ἄγεται ὁ συγγραφεὺς τῆς « Δημιουργικῆς ἐξελίξεως » ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ μελέτης καὶ κρίσεως ἐνὸς ἐκ τῶν θεμελιωδῶν συγγραμμάτων τοῦ προκατόχου τῆς ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἔδρας αὐτοῦ, Ravaisson, τοῦ πραγματευομένου περὶ τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ

1. Αὐτόθι.

2. Πβ. ἐνδεικτικῶς, P. - M. Schuhl, L'œuvre de Platon, Paris, Hachette, 1954, σσ. 117 κ.ἐξ. Πβ. J. Moreau, La construction de l'idéalisme platonicien, Paris, 1939.

Ἄριστοτέλους¹. Ἐντυπωσιάζει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Bergson, ἀπὸ τοῦ ἀμέσως προηγουμένου ἔτους (1902-1903) εἶχεν εὐρύτερόν πως ἀσχοληθῆ μετὰ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν² ἐν τῷ πλαισίῳ πάντοτε τῶν ἀπὸ τοῦ « Δοκιμίου » (1889) ἤδη χαραχθέντων ὁρίων τῆς διδασκαλίας του. Δὲν θὰ ἦτο, νομίζομεν, τολμηρὸν νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, αἱ ἰδέαι αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος εἶχον ἤδη διαμορφωθῆ τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἔργου τοῦ Ravaisson, ἤδη κατὰ τὴν συγγραφὴν τῆς λατινικῆς αὐτοῦ περὶ Ἄριστοτέλους διατριβῆς. Θὰ ἴδωμεν ὅμως ὅτι, ἐν συνεχείᾳ, ὁ Bergson χωρὶς νὰ ἀφίσταται καταφανῶς τοῦ Ravaisson ὡς πρὸς τὴν ἀξιολόγησιν τῶν περὶ Πλάτωνος θεωρήσεων, ἐρμηνεύει τὰς ἀντιλήψεις ἐκείνου ὡς ἀπόρροίαν τῆς περὶ τῆς φιλοσοφίας γενικώτερον, καὶ δὴ τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου, θεωρίας του.

Εἶδομεν μέχρι ποίου σημείου οἱ δύο φιλόσοφοι συμφωνοῦν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς φαινομενικῆς μόνον προόδου ἣτις συνετελέσθη ἐν τῇ ἑλληνικῇ διανοήσει διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἰδεοκρατικῶν τάσεων αἱ ὅποιαι χαρακτηρίζουν τὴν πυθαγόρειον καὶ τὴν ἑλεατικὴν ἀφ' ἑνὸς φιλοσοφίαν, καὶ τὴν πλατωνικὴν τοιαύτην, ἀφ' ἑτέρου, ἣτις ἐξεμεταλλεύθη ἀποδοτικῶς τὰς ὑπ' αὐτῶν προβληθείσας νέας ἀρχάς. Ἐνῶ ὅμως ἐκ τῆς ἑλεατικῆς διδασκαλίας ὁ Πλάτων συνεκράτησε τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄντος ἐν γένει, ἐκ τῆς πυθαγορείου τοιαύτης ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἔννοιαν τῶν Ἀριθμῶν, εἰδικῶν ἐπὶ μέρους, ἂν καὶ ἀφηρημένως εἰσέτι ἐκφραζομένων, ὄντων, πρὸς τὴν ὁποίαν προσήρμοσε τὴν ἀνάλογον ἔννοιαν τῶν Ἰδεῶν. Καίτοι ὅμως ἐφεξῆς ἡ γενικὴ ἔννοια τοῦ ὄντος ὑφίσταται ἐξειδίκευσιν τινά, « μετὰ τοὺς πυθαγορείους Ἀριθμούς, μετὰ τὰς πλατωνικὰς Ἰδέας, εὕρισκόμεθα ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀφαιρέσεως. Ἡ νόησις, εἰς κατάστασιν θαυμασμοῦ εὕρισκομένη, ὡς ἐκ τῆς ἀπλοποιήσεως τὴν ὁποίαν ἐπιφέρει ἐν τῇ ἐρεῦνῃ τῶν πραγμάτων, διὰ τῆς κατατάξεως αὐτῶν ὑπὸ γενικὰς ἰδέας, φαντάζεται ἀναμφιβόλως ὅτι εἰσχωρεῖ δι' αὐτῶν μέχρις αὐτῆς ταύτης τῆς οὐσίας ἐξ ἧς τὰ πράγματα συνίστανται. Ἐφ' ὅσον χωρεῖ περαιτέρω εἰς τὴν σειρὰν τῶν γενικότητων, ἐπὶ τοσοῦτον θεωρεῖ ὅτι ἀνέρχεται ἐπὶ τῆς κλίμακος τῶν πραγματικοτήτων. Ὅτι ὅμως ἐκλαμβάνει ὡς πνευματικότητα ἀνωτέραν, δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ ἀραιώσις τοῦ ὑπ' αὐτῆς εἰσπνεομένου ἀέρος. Δὲν

1. Essai sur la métaphysique d'Aristote, 2 τόμ., Παρίσιοι, 1888 κ. ἐξ., κυρίως τόμ. Β'.

2. Ἰδίᾳ ἐν τινι σειρᾷ παραδόσεων περὶ τῆς « Ἱστορίας τῆς ἰδέας τοῦ χρόνου », εἰς τὸ Collège de France.

ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἐφ' ὅσον μία ἰδέα εἶναι γενική, ἐπὶ τοσοῦτον εἶναι ἀφηρημένη καὶ κενή, καὶ ὅτι ἀπὸ ἀφαιρέσεως εἰς ἀφαίρεσιν, ἀπὸ γενικότητος εἰς γενικότητα, ὀδεύομεν πρὸς τὸ καθαρὸν μηδέν. Δὲν θὰ ἦτο χειρότερον, ἐὰν εἶχεν ἀρκεσθῆ εἰς τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων, τὰ ὅποια παρέχουν μὲν βεβαίως μέρος μόνον τῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἐπιτρέπουν νὰ παραμείνωμεν ἐπὶ τοῦ στερεοῦ πεδίου τοῦ πραγματικοῦ»¹. Μέχρι τοῦ σημείου τούτου, ἡ ὁμοφωνία Bergson καὶ Ravaisson εἶναι ἀπόλυτος. Ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία, κατ' αὐτούς, ἐπέτυχε νὰ προβῆ εἰς εὐρείαν καὶ πρωτότυπον σύλληψιν τοῦ πέραν τῶν φαινομένων κόσμου. Ἄλλ' ἡ σύλληψις αὕτη ἀποτελεῖ ὅλως νοητικὸν κατασκευάσμα, στερούμενον βάσεων ἀμέσως ἀπιῶν. Εἶδομεν ἐπανειλημμένως ὅτι, διὰ τὸν Bergson, ὁ Πλάτων εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς διδασκαλίας του ἐβασίσθησαν ὅλαι αἱ μεταγενέστεραι θεωρίαι μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν νεωτέρων συστημάτων. Διὸ καί, ἀπὸ τοῦ σημείου καθ' ὃ ὁ Ravaisson ὑποστηρίζει τὴν θεμελιώδη πρωτοτυπίαν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν σχέσει πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ, ἄρχεται ἡ διαφωνία τῶν δύο νεωτέρων πρὸς ἀλλήλους.

Πράγματι, ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀπλῶς ἀνέπτυξε περαιτέρω τὴν πλατωνικὴν θεωρίαν, ὡς δ' ἐκ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς συνεχιστὴς μᾶλλον ἢ ὡς καινοτόμος². Διάφορος εἶναι, βεβαίως, ἡ ἐπὶ τοῦ προβλήματος ἀντίληψις τοῦ Ravaisson. Τὴν ἀντίληψιν ταύτην σχολιάζων ὁ Bergson, ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ ἀπλῆς, καίτοι μεγάλην ἐπίδρασιν ἐξασκησάσης, ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος συστηματοποιήσεως τῶν πρὸ αὐτοῦ διατυπωθεισῶν φιλοσοφικῶν ἀρχῶν, διαπιστώνει τὴν διατύπωσιν τῆς γνώμης ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐκλεγεῖσα στάσις δὲν ὑπῆρξε μὲν ἀσυνεπής, ὑπῆρξεν ὁμως στεῖρα, καὶ ὅτι « θὰ ἦδύνατο νὰ υἱοθετηθῆ ἄλλη, ὅλως διάφορος, στάσις, συνισταμένη εἰς τὴν προέκτασιν τῆς ὀφθαλμικῆς ὁράσεως διὰ τινος ἄλλης, πνευματικῆς, εἰς τὴν, ἄνευ ἀπομακρύσεως ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς ἐνοράσεως, ἦτοι τῶν πραγματικῶν, ἀτομικῶν συγκεκριμένων ἀντικειμένων, ἀναζήτησιν μιᾶς νοητικῆς ἐνοράσεως ὑπὸ τὴν αἰσθητὴν τοιαύ-

1. La vie et l'œuvre de Ravaisson, ἐν La pensée et le mouvant, σ. 1454.

2. Πβ. L'évol. créatrice, κεφ. IV, σσ. 762, 766 - 767. La pensée et le mouvant, Εἰσαγ., Β' μέρος, σ. 1290. Les deux sources, σσ. 1180 - 1181, 1205, 1290, καὶ ἄλλαχοῦ.

την... Τότε θὰ ἐνεφανίζετο ἡ ἐνότης ἢ συνδέουσα πρὸς ἄλληλα τὰ ὄντα, ἢ ἐνότης μιᾶς νοήσεως, τὴν ὁποίαν βλέπομεν, ἀπὸ τῆς ἀκατεργάστου ὕλης μέχρι τοῦ φυτοῦ, ἀπὸ τοῦ φυτοῦ εἰς τὸ ζῶον, ἀπὸ τοῦ ζῴου εἰς τὸν ἄνθρωπον, συσπειρουμένην ἐπὶ τῆς ἰδίας αὐτῆς οὐσίας, ἕως ὅτου, ἀπὸ συμπυκνώσεως εἰς συμπύκνωσιν, καταλήξωμεν εἰς τὴν θείαν νόησιν, νοοῦσαν τὰ πάντα ὅταν νοεῖ ἑαυτήν. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἄριστοτέλους»¹.

Ἄναγιγνώσκοντες τὸ ἀνωτέρω κείμενον διερωτώμεθα εὐλόγως μήπως ἀπηχεῖ αὐτὰς τὰς γνώμας τοῦ Bergson. Πράγματι, ἐὰν πιστεύσωμεν εἰς ὅ,τι ἐνταῦθα βεβαιοῦται, ὁ Ἄριστοτέλης θὰ ἐμφανισθῇ ὡς εἰς ἓκ τῶν κυριωτέρων προδρομῶν τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐνοράσεως. Ἡ ἓκ τῶν περιοχομένων τοῦ ὑποκειμενικοῦ ἐγὼ ἐπὶ τὰς ἀντικειμενικὰς ὄντιότητας ἀνοδος, ἣτις ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ καθίσταται ἐμφανῶς μεθοδική τις πορεία ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν πραγματικότητα τῆς ὁποίας τὴν γνῶσιν ἐπιδιώκει ἡ νόησις, ὡς καὶ ἡ ὑποτιθεμένη ἀνευ χάσματος συνέχεια, ἣτις διήκει ἀπὸ τῶν κατωτέρων ὑλικῶν μορφῶν μέχρι τῶν συνθετωτέρων συνειδησιακῶν καί, ἔτι περαιτέρω, μέχρι τῶν ἐξ ἀντικειμένου πνευματικῶν τοιούτων, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῇ ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς ἐξ ὀλοκλήρου ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς μπεργκσονικῆς θεωρίας ἐκτιθεμένην ἐν τῇ « Δημιουργικῇ ἐξελίξει ». Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λησμονῶμεν ὅτι, ὡς ἐλέγομεν καὶ ἐν ἀρχῇ², ὁ Bergson ἐφιλοδόξει νὰ ὑπερβῇ καταλυτικῶς πᾶσαν πρὸ αὐτοῦ διατυπωθεῖσαν θεωρίαν. Ὡς ἐκ τούτου, ἀπὸ μεθοδικῆς ἀπόψεως, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναγνωρίση εἰς ἄλλον τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ ἐκλογῇ τῆς ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀκολουθηθείσης ὁδοῦ. Ἄλλωστε, ὁ Ravaisson δὲν φαίνεται νὰ ἠθέλησε νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ κείμενόν του τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ὁ διάδοχός του θέλει νὰ ἐκμαιεύσῃ διὰ τῆς βίας, ἴσως ἀσυναισθήτως, ὡς ἔπραξε καὶ περὶ τῆς ὅλης προσφορᾶς τοῦ Ravaisson τὸν ὁποῖον, κατὰ τὴν ἐναντίον τῆς ἐρμηνείας του κριτικὴν, εἰς πολλὰ σημεῖα ἔχει « ἐκμπεργκσονίσει »³.

1. La vie et l'œuvre de Ravaisson, ἐνθ' ἄν., σ. 1354.

2. Πβ. ἄνωτ., σ. 193.

3. Πβ. ἄνωτ., σ. 201 καὶ σημ. 1. Πβ. J. Chevalier, Notice, ἐν F. Ravaisson, Testament et fragments, ἔκδ. ὑπὸ Ch. Devivaise, Paris, 1932: « Ὁ συγγραφεὺς εἶχε σκεφθῆ νὰ ἐπιφέρῃ (εἰς τὸ κείμενον) μεταβολὰς τινάς. Εἶτα ἀπεφάσισε νὰ ἐπανεκδώσῃ τὰς σελίδας αὐτὰς ὡς εἶχον, καίτοι εἶναι εἰσέτι ἐκτεθειμέναι, ὡς λέγει, εἰς τὴν ἐπίκρισιν ἣτις τῷ εἶχε γίνεαι τότε... ».

Ἐκ τοῦ πλησίον ἐξετάζοντες τὸ ἐπίμαχον χωρίον τοῦ Bergson, ὃπερ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπὸ τοῦ Ravaisson, ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος οὐδόλως — ἤμισυν ἐξ ἄλλου ἤδη αἰῶνα πρὸ τοῦ μπεργκσονικοῦ « Δοκιμίου » — διανοήθη νὰ ἀνεύρη πρότυπὸν τι τῆς μπεργκσονικῆς θεωρίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἀπλῶς διεπίστωνε τὴν πρωτοτυπίαν τῆς ἀριστοτελικῆς μεταφυσικῆς ἔναντι τῆς πλατωνικῆς τοιαύτης, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν εἰς τὸν Bergson νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀποψιν τὴν ὁποίαν περαιτέρω ἐπικρίνει, ὡς ἐξῆς : « ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς Μεταφυσικῆς καὶ ὁ μυσταγωγὸς μιᾶς ὁρισμένης νοητικῆς μεθόδου, ἣτις εἶναι αὕτη ἡ φιλοσοφία », καὶ νὰ προσθέσῃ, με εἰρωνικὴν ἴσως διάθεσιν : « Μεγάλη καὶ σημαντικὴ ἰδέα ! »¹.

Περὶ ποίας ὁμως μεθόδου ποιεῖται λόγον ὁ Ravaisson ; Ἀναμφιβόλως, περὶ τῆς λεγομένης « ψυχολογικῆς » τοιαύτης, τὴν ὁποίαν ἐπὶ τὸ νεωτεριστικώτερον διετύπωσεν ἡ ἐκλεκτικὴ λεγομένη σχολή, τὴν ὁποίαν ἐν πολλοῖς εἶχεν ὁ ἴδιος υἱοθετήσῃ, καὶ τὴν ὁποίαν ὡς ἐξῆς περιγράφει : « Ἡ ἀληθὴς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ μέθοδος συνίστατο εἰς τὴν, κακόπιν περιγραφῆς καὶ κατατάξεως τῶν ἐσωτερικῶν φαινομένων, γνῶσιν ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἔδει νὰ εἶναι ἡ ψυχὴ, εἶτα δ' εἰς τὴν ἐκ τῆς ψυχῆς ἀνοδὸν, διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Descartes ὑποδειχθείσης ὁδοῦ, μέχρι τοῦ Θεοῦ »². Τὸ πρᾶγμα διησιθάνθη φαίνεται ὁ φιλόσοφος τῆς ἐνοράσεως, διότι γράφει, ὀλίγον περαιτέρω : « Ἡ ὑπ' αὐτοῦ καθιερουμένη ἀντίθεσις μεταξὺ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους εἶναι αὕτη ἡ διάκρισις, εἰς ἣν δὲν ἔπαυσεν προβαίνων καθ' ὅλον τὸν βίον του, μεταξὺ τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὡς ὁριστικὴν καὶ τῆς ἀποτελούσης, κατ' αὐτόν, τὴν παραχάραξιν ἐκείνης... Ὀλόκληρον τὸ ἔργον του ἀπηγεῖ τὴν ἀντίληψιν ὅτι, ἀντὶ νὰ διασπείρῃ τὴν σκέψιν του ἐντὸς τοῦ γενικοῦ, ὁ φιλόσοφος δέον νὰ τὴν συγκεντρώσῃ ἐπὶ τοῦ ἀτομικοῦ »³.

Οὕτω λοιπὸν ἐξηγοῦνται καὶ ἡ προσήλωσις αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὑπογράμμισις τοῦ γεγονότος τῆς πρωτοτυπίας ἐκείνου ἐν σχέσει πρὸς τὸν Πλάτωνα. Ἐν ὀλίγοις, ἡ θέσις τοῦ Ravaisson δύναται νὰ συνοψισθῇ ὡς ἐξῆς : Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία

1. La vie et l'œuvre de Rav., ἐνθ' ἀν., σ. 1454.

2. J. G. Ravaisson-Mollien, La philosophie en France au XIXe siècle, 3η ἐκδ., Paris, 1889, σσ. 21-22. Πβ. E. Moutsopoulos, Le probl. du Beau..., σ. 21 καὶ σημ. 5.

3. La vie et l'œuvre de R., ἐνθ' ἀν., σ. 1455.

παρουσιάζει εξελικτικήν τάσιν, διακρινομένων σημαντικῶν προσωπικότητων αἵτινες ἐπηρέασαν τὴν ὅλην αὐτῆς πορείαν. Μία τούτων εἶναι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὅστις προσδιώρισε καὶ τὴν τελικὴν κατεύθυνσιν, τὴν ὁποίαν ἐκείνη ἠκολούθησεν. Συνεπῶς, ὁ Ἀριστοτέλης καθίσταται ἡ ἐστία ἐκείνη, πρὸς τὴν ὁποίαν συγκλίνουν αἱ παντοῖαι παλαιότεραι τάσεις ἐν τῇ ἑλληνικῇ διανοήσει, καὶ ἐξ ἧς ἀποκλίνουν ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθοῦσαι τὴν νέαν κατεύθυνσιν ἣτις προσδιωρίσθη δι' αὐτάς. Τὴν ἐξέλιξιν δηλαδὴ τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως ἐπηρεάζει, κατευθύνει καὶ ἐπακριβῶς καθορίζει ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία. Ἡ τελευταία αὕτη δὲν εἶναι πλέον καθαρῶς ἰδεοκρατικὴ, ὡς ἡ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ συντελεῖ τρόπον τινά εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν πλατωνικῶν ἰδεοκρατικῶν θεωρήσεων καὶ τῶν προπλατωνικῶν αἰσθησιοκρατικῶν ρευμάτων. Ἡ σύνθεσις αὕτη συγκροτεῖ μίαν γνωσιολογικὴν καὶ ἀξιολογικὴν ἱεράρχησιν τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν νοητῶν δεδομένων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπιβάλλει ὠρισμένον σύνδεσμον, ὠρισμένην συνέχειαν. Ἐνῶ δηλαδὴ αἱ πλατωνικαὶ Ἰδέαι εἶναι ἀυθύπαρκτα καὶ ἀυθύπόστατα νοητὰ ὄντα, τῶν ὁποίων τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα εἶναι ἀπλᾶ μιμήματα, σκιαὶ καὶ ὁμοιώματα, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ ἀνωτέρω δυαρχία τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ, χωρὶς νὰ ἐκλείπη ὀλοσχερῶς, γεφυροῦται, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, κατὰ τοῦτο, ὅτι, ἐν τῇ θεωρήσει τῶν ὄντων, αἰσθητὸν καὶ νοητὸν συνυπάρχουν εἰς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον: τὸ μὲν αἰσθητὸν ὡς ὕλη, τὸ δὲ νοητὸν ὡς εἶδος, ὡς μορφή¹, δὲν εἶναι δὲ πάντοτε εὐχερῆς ἡ μεταξὺ αὐτῶν διάκρισις, καθιερουμένης οὕτω μιᾶς ἀκαταλύτου συνεχείας μορφῶν, ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου ὕλης, καὶ διὰ τῆς ὀργανικῆς ταύτης, μέχρι τῶν ὅλως νοητῶν, κατὰ συγκατάβασιν δὲ αἰσθητῶν, πλὴν οὐχὶ ὀλιγώτερον πραγματικῶν, ἐν σχέσει πρὸς ἄλλα, ὄντων. Τὴν στροφὴν λοιπὸν ταύτην ἀντιπροσωπεύει, κατὰ τὸν Ravaisson, ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως, στροφὴν καθιεροῦσαν τὴν ἐπιστροφὴν τῆς νοήσεως εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον. Ἡ ἱεράρχησις τῶν ὄντων ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος διέπεται ἀπὸ μίαν τάσιν ἐκπεσμοῦ τοῦ νοητοῦ. Παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει, ἡ ἱεράρχησις αὕτη διέπεται ἀπὸ μίαν τάσιν συμφιλιώσεως τῶν ἀντικειμένων τῆς αἰσθητῆς καὶ τῆς νοητῆς πραγμα-

1. Ἡ ἐπὶ μέρους αὕτη ἀποψις ὑπερισχύει ἀργότερον ἐν τῇ καντιανῇ Αἰσθητικῇ, καθ' ἣν ἡ μορφή, στοιχεῖον νοητὸν τοῦ αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου καθίσταται αἰσθητὴ ὑποκειμενικῶς. Καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου λοιπὸν τούτου θὰ ἦτο ὀρθὴ ἡ παρατήρησις τοῦ Bergson, καθ' ἣν καὶ ὁ Kant, ἐγγράφεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπηρεασθέντων φιλοσόφων (Introd. à la Métaph., IX, σ. 1428).

τικότητας, ἐκδηλουμένη διὰ τῆς συνεχείας τῶν μορφῶν, ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ μέχρι τοῦ νοητοῦ.

Πρὸς τὴν θέσιν ταύτην ἀντιτίθεται ἐκ διαμέτρου, θὰ ἐλέγομεν, ἡ τοῦ Bergson. Εἶδομεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι, κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον, ἐξέλιξις ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ὅτι αὕτη διὰ συνεχῶν ἐννοιολογικῶν προσθηκῶν διατηρεῖ σχεδὸν ἀδιαταράκτως τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, τὴν ὑποδηλουμένην ὑπὸ τῆς ἀναζητήσεως τοῦ ὄντος, σταθεροῦ καὶ ἀναλλοιώτου νοητοῦ τύπου στηρίζοντος τὴν ῥοὴν τοῦ βίου, εἰς ἣν ἐμμέσως προσδίδει τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον ἄλλως οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἦσαν οὔτε εἰς θέσιν, ἀλλ' οὔτε καὶ διατεθειμένοι ν' ἀναγνωρίσουν εἰς αὐτήν. Καὶ τὸ φαινόμενον αὐτὸ ἀποδίδεται ὄχι μόνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ἀρχαίαν γενικώτερον φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεταγενεστέραν καὶ τὴν νεωτέραν τοιαύτην. Ὅ,τι ἠθέλησαν, οἱ Ἕλληνες ἰδίᾳ στοχασταί, νὰ καταστήσουν σαφές, ἔγκειται εἰς τὴν διαπίστῳσιν ὅτι, διὰ νὰ ἀξιολογηθῇ ἡ ροὴ τοῦ βίου, ἀσύλληπτος ἐν τῇ μεταβλητότητί της, ἀνάγκη ν' ἀναχθῇ συγκριτικῶς εἰς τινὰ ἄλλην πραγματικότητα, ὄχι πλέον αἰσθητήν, ἀλλὰ νοητήν, πλὴν καὶ ἐκείνην ἀποτελοῦσαν πραγματικότητα βιουμένην. Ἡ τοιαύτη πραγματικότης παραμένει σταθερά, ἀντιτιθεμένη οὔτω πρὸς τὴν μεταβλητὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς, συνδέεται ὁμως πρὸς αὐτήν, καθ' ὅσον, ὡς καὶ ἐκείνη, ἀποτελεῖ βιωματικὴν δυνατότητα. Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης ἀπλῶς διετύπωσαν κατὰ τρόπον διάφορον αὐτὸν τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἥτοι τὴν ἀναγωγὴν τοῦ μεταβλητοῦ εἰς τὸ σταθερόν, καὶ τὴν οὔτω ἐπιτυγχανομένην ἀξιολόγησιν ἐκείνου. Συνεπῶς, δὲν εὐσταθεῖ, κατὰ τὸν Bergson, ἡ ἄποψις τοῦ Ravaisson ὅτι ἡ Μεταφυσικὴ εἶναι καθ' ὅλοκληρίαν δημιούργημα τοῦ Ἀριστοτέλους. Βεβαίως, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν τὸ ἀναμφισβήτητον γεγονὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιτευχθείσης ἐπὶ πλείστων σημείων διακριβώσεως ὠρισμένων θεμελιωδῶν μεταφυσικῶν δεδομένων. Ὅπως δὲ ὁμως, ἡ μεταφυσικὴ ἀνησυχία ἔχει τὴν ἀρχὴν της εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν « προἱστορίαν » τῆς φιλοσοφίας, εἰς τὴν προ-φιλοσοφικὴν διανόησιν¹, ἐνῶ ἡ Μεταφυσικὴ καθ' ἑαυτὴν ἐγεννήθη μὲ τοὺς Ἐλεάτας². Οὔτω ἡ Μεταφυσικὴ διεμορφώθη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, διὰ συνεχῶν προσθηκῶν καὶ διακριβώσεων. Ὡς ἐκ τούτου, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης διέλαβον ἕκαστος περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος χωρὶς οὐσιώδεις διαφορὰς

1. Πβ. ἀνωτέρω, σ. 200 καὶ σημ. 4.

2. Πβ. ἀνωτέρω, σ. 201 καὶ σημ. 2.

προοπτικῆς, οὕτως ὥστε, ἐπὶ εὐρέος ἐπιπέδου, νὰ μὴ δύναται νὰ γίνη λόγος περὶ τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας εἰμὴ ὡς ἀνακαινιστικῆς ἀπλῶς κινήσεως, χωρούσης, διὰ διακριβωτικῆς μεθόδου ἐπὶ τὴν συγκεκριμένην θέσιν τῶν μεταφυσικῶν προβλημάτων, ἐγγραφομένης δὲ πάντως εἰς τὴν προέκτασιν τῶν πλατωνικῶν θεωρήσεων. « Ἴσως, γράφει ὁ Bergson, ὁ κ. Ravaisson νὰ θεωρῇ τὸν Ἀριστοτέλη διὰ μέσου τῶν Ἀλεξανδρινῶν, τοσοῦτον δυνατῶς ἄλλωστε ἐμπεποτισμένων διὰ τοῦ ἀριστοτελισμοῦ. Ἴσως ἐπίσης νὰ ἤγαγε κάπως μακρὰν τὴν συχνάκις ἐλαφρὰν καὶ ἐπιφανειακὴν, ἵνα μὴ εἴπωμεν λεκτικὴν, διαφορὰν, τὴν χωρίζουσαν τὸν Ἀριστοτέλη ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος, εἰς σημεῖον ὥστε νὰ τὴν μεταβάλλῃ εἰς ριζικὴν ἀντίθεσιν »¹. Κατὰ συνέπειαν, ἡ τοποθέτησις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἔναντι τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων εἶναι ἐνιαία, μὲ ὠρισμένας μόνον διαφορὰς ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν τῶν ἀντιλήψεων αὐτῆς.

Εἶδομεν ὅτι, πρὸς ἀξιολόγησιν τῶν αἰσθητῶν, γίνεται ἔκκλησις πρὸς τὰ νοητὰ ἀντικείμενα. Ἀμφότερα βεβαίως συνθέτουν τὴν πραγματικότητα, συγκριτικῶς ἱεραρχουμένην. Ἡ ἀπροκάλυπτος ἀντίθεσις νοητῶν καὶ αἰσθητῶν θὰ ἐπέφερε τὸ ἀσυμβίβαστον αὐτῶν, συνεπῶς δὲ καὶ τὸν ἀμοιβαῖον αὐτῶν ἀποκλεισμόν. Καθίστατο λοιπὸν ἐμφανῆς ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναγωγῆς τῶν μὲν εἰς τὰ δέ, τῶν αἰσθητῶν εἰς τὰ νοητά, ἀναγωγῆς ἐπιτυγχανομένης διὰ μεθόδων διαφερουσῶν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους αὐτῶν. Διὰ τοὺς Ἑλεάτας, ὄν καὶ μὴ ὄν, νοητὸν καὶ αἰσθητόν, ἀντιτίθενται ἀσυμβιβάστως, ἥτοι ἀποκλείουν ἄλληλα². Παρὰ τῷ Πλάτωνι, ἡ τοιαύτη ἀντίθεσις μετριάζεται, ἰδίᾳ εἰς τοὺς διαλόγους τοῦ γήρατος, εἰς τὸν « Φίληβον » καὶ τὸν « Τίμαιον » κυρίως, διὰ τῆς θεωρήσεως τῆς ἐννοίας τῆς μεσότητος, ἐκφραζούσης συνθετικὴν τινα σύλληψιν τῆς τε καταφάσεως καὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ ὄντος, ὡς ἐξ ἀμφοτέρων προερχομένης καὶ εἰς ἀμφότερα προσηκούσης, καταλυούσης δὲ οὕτω πᾶσαν προηγουμένην ἀπόλυτον τοποθέτησιν. Παρ' Ἀριστοτέλει πάλιν, ἡ σύνδεσις τῶν δύο ἀκραίων ὄρων τῆς ἑλεατικῆς μεταφυσικῆς ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς διακρίσεως ὕλης καὶ μορφῆς, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν διάκρισιν τῶν ὄντων εἰς δυνάμει καὶ εἰς ἐνεργείᾳ ὑπάρχοντα τοιαῦτα³. Παρὰ τῷ Πλωτίνῳ, τέλος, ἡ σύνδεσις αὕτη ἐπιτυγχάνεται

1. La vie et l'œuvre de R., ἐνθ' ἄν., σ. 1455.

2. Παρμεν., ἀπόσπ. 7 (Diels). Πβ. Ἀριστοτ., Μτφ. 1089 α 2 κ.ἐξ.

3. Πβ. N. Maurice-Denis, L'Être en puissance d'après Aristote et selon Théophraste, Paris, 1922. Πβ. R. Mondolfo, L'infinità

διὰ τῆς παρεμβολῆς ὄχι μόνον μιᾶς, ἀλλὰ πολλῶν ὄντολογικῶν ἀξιῶν, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας τὸ ὄν ἐκπίπτει ὁμαλῶς ἀπὸ τῆς νοητῆς αὐτοῦ θέσεως μέχρι τῆς αἰσθητῆς τοιαύτης, ἥτοι διὰ βαθμίδων ἐνδιαμέσων¹. Καθίσταται φανερὰ ἡ ἐν γένει διάθεσις καὶ κατεύθυνσις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος, πρὸς θεμελίωσιν ἀμέσου ἢ καὶ ἐμέσου ἐνόητος μεταξὺ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ, μεταβλητοῦ καὶ σταθεροῦ. Μόνον ἔχοντες κατὰ νοῦν τὰ ἀνωτέρω ἀντιλαμβανόμεθα τὴν σημασίαν τοῦ ἐκ πρώτης ὄψεως παραδόξου μπεργκσονικοῦ ἀφορισμοῦ, καθ' ὃν ἡ βαθυτέρα ἔννοια ἣτις ὅλον ἐν περισσώτερον διαφαίνεται ὑπὸ τοῦς στοχασμοῦς τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἐφ' ὅσον χωροῦμεν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τοῦ Πλωτίνου, δύναται ὡς ἐξῆς νὰ διατυπωθῇ: « Ἡ θέσις μιᾶς πραγματικότητος συνεπάγεται τὴν ταυτόχρονον θέσιν ὅλων τῶν μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ καθαροῦ μηδενὸς ἐνδιαμέσων πραγματικῶν βαθμίδων »².

*Εξ ὅσων προηγουμένως ἤδη ἐξεθέσαμεν, δὲν εἶναι δυσχερὲς πλέον νὰ συλλάβωμεν τὴν ἀπωτέραν διάρθρωσιν τῆς μπεργκσονικῆς σκέψεως ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἐνταῦθα πρόβλημα. Εἶδομεν ὅτι, κατὰ τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον, τὸ κύριον νόημα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, κατὰ διαφόρους τρόπους τὸ αὐτὸ μέλημα ἐκφραζούσης, εἶναι ἡ προσπάθεια συνδέσεως τῆς ροῆς τῶν βιωμάτων πρὸς μίαν νοητὴν καὶ σταθερὰν πραγματικότητα, καὶ ἀναγωγῆς ἐκείνης εἰς αὐτήν. Βεβαίως ἡ προσπάθεια αὕτη σχετίζεται πρὸς τὴν τάσιν τῆς ἡμετέρας νοήσεως ν' ἀναζητῇ ν' ἀνεύρη σταθεροὺς τύπους καὶ νόμους, ὑπὸ τοῦς ὁποίους νὰ δύναται νὰ ὑπαγάγῃ ὅ,τι θεωρῇ ὡς φαινομενικῶς μεταβλητόν. Πρῶτον ὅμως, κατὰ τὸν Bergson, ἡ ἀντίληψις αὕτη καθίσταται καταφανῆς παρὰ Πλάτωνι, ἔνθα, ἀναγωγὴ τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὸ νοητὸν διὰ τινος ἐνδιαμέσου βαθμίδος ἀποτελεῖ διαλεκτικὴν, κατὰ τὴν πλατωνικὴν τοῦ ὄρου ἔννοιαν, μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἐπιπέδου εἰς τὸ ἕτερον, κατ' ἀντίστροφον φορὰν ἐκείνης τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖται εἰς τὴν πραγματικότητα, οἷα αὕτη συλλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου. Οὕτω, ἡ τοιαύτη διαλεκτικὴ εἶναι καθαρῶς ἀνοδική, ἐνῶ καθοδική, ἀντιστρόφως, εἶναι ἡ φορὰ, καθ' ἣν συντελεῖται ὁ ἐκπесμὸς τοῦ νοητοῦ μέχρι τοῦ αἰσθη-

della potenza divina in Aristotele, ἐν Ricerche filosofiche, 1933, σσ. 305 - 311.

1. Πβ. J. Theodorakopoulos, Plotins Metaphysik des Seins, Bühl - Baden, Konkordia, 1928. Πβ. καὶ τὸ ἐκ τῶν νεωτάτων, J. Trouillard, La procession plotinienne, Paris, P.U.F. 1955.

2. L'évol. créatrice, κεφ. IV, σ. 768.

τοῦ, ἐκάστης Ἰδέας μέχρις ἐκάστου ἀντιπροσωπευτικοῦ αὐτῆς αἰσθη-
τοῦ ὑποκαταστάτου. Τὴν ἰδίαν ἐκ παραλλήλου ἀντίθετον θεώρη-
σιν τῆς πραγματικῆς καὶ τῆς νοητικῆς τάσεως ἐν τῇ Μεταφυσικῇ,
ἀνευρίσκομεν, καίπερ διάφορον ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους, καὶ παρ' Ἀρι-
στοτέλει, ἐπανευρίσκομεν δὲ ταύτην, ὑπὸ πλατωνικώτερόν πως μαν-
δύαν, ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Πλωτίνου, ἐνθα ὁ μέσος ὅρος τῆς ἀναγω-
γῆς ὑπόκειται εἰς διαστολήν καὶ πολλαπλασιασμόν. Τὸ νόημα τῆς
ὄλης αὐτῆς πορείας συνοψίζεται εἰς τὴν ἀνάγκην ἐπανόδου τοῦ νοῦ,
διὰ τῆς ἐπαγγελλομένης ἀναγωγῆς, εἰς τὴν πρωταρχικὴν θέσιν καὶ
φάσιν μέρους τοῦ πραγματικοῦ, ἀπολέσαντος, διὰ τοῦ ἐκπεσμοῦ του,
τὴν ἀναλλοίωτον αὐτοῦ φύσιν, ἀναγωγῆς τὴν ὁποίαν τόσον παρα-
στατικῶς ἐξεικονίζει μὲ πολλὴν ἐνάργειαν ὁ μῦθος τοῦ Πλατωνικοῦ
« Φαίδρου » καὶ τὸν ὁποῖον κατὰ τρόπον ἐξ ἴσου ποιητικὸν ἐκθέτει ὁ
Πλωτίνος.

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἐπὶ μέρους σημείων θὰ ἐπανέλθωμεν βεβαίως
ἐν τῷ μεθεπομένῳ κεφαλαίῳ, ἐρμηνεύοντες τὴν μπεργκσονικὴν κατὰ
τῆς θεωρίας τῶν Ἰδεῶν κριτικὴν. εἶναι, νομίζομεν, ἀρκετὸν νὰ τονί-
σωμεν καὶ πάλιν ἐνταῦθα, ὅτι, κατὰ τὸν Bergson, ὀλόκληρος ἡ πρὸ
αὐτοῦ ἐκφρασθεῖσα φιλοσοφικὴ διανόησις ἔχεται τῆς τοιαύτης ἑλληνι-
κῆς καὶ δὴ πλατωνικῆς παραδεδομένης θεωρήσεως. Καὶ αὕτη ἡ καν-
τιανὴ φιλοσοφία, χωρὶς νὰ παρεκκλίνῃ κατὰ βάσιν ἐκ τῆς γενικῆς ταύ-
της φιλοσοφικῆς διαθέσεως, ἀκολουθεῖ ὁδὸν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπλῶς
παράλληλον πρὸς ἐκείνην, ἀναζητοῦσα ὄχι πλέον σταθερὰς μορφάς,
ἀλλὰ σταθερὰς σχέσεις, μὲ ἄλλους λόγους, πάλιν σταθεροὺς τύπους. Ἡ
τοιαύτη τάσις χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Bergson ὡς *δογματικὴ* κατὰ τὰς
βασικὰς τῆς γραμμάς, ἀναφέρεται δὲ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν νεωτέρων, ἀπὸ
τοῦ Comte κυρίως, καταδικασθεῖσαν ἀπριοριστικὴν φιλοσοφίαν. Τὴν
φιλοσοφίαν ταύτην καταδικάζει φυσικῶ τῷ λόγῳ ὁ ἡμέτερος ἐνορασιο-
κρατικὸς στοχαστής, ὄχι ὅμως διὰ τοὺς αὐτοὺς μὲ τὸν Comte λόγους.
Ὡς εἶδομεν καὶ ἐν τῇ « Εἰσαγωγῇ » τοῦ παρόντος, Comte καὶ Bergson
φθάνουν εἰς ἀνάλογα καταδικαστικὰ διὰ τὴν παλαιὰ φιλοσοφίαν συμ-
περάσματα, αἱ ἐποικοδομητικαὶ ὅμως ἀπόψεις ἑκατέρου διαφέρουν βási-
κῶς ἀλλήλων. Ἐνῶ δι' ἀμφοτέρους ἡ φιλοσοφικὴ διανόησις δέον νὰ
καταστῇ διανόησις *a posteriori*, διὰ μὲν τὸν πρῶτον αὕτη δέον νὰ θεμε-
λιούται ἐπὶ ἐμπειρίας κυριολεκτικῶς *ἀντικειμενικῆς*, διὰ τὸν δεύτερον,
ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐμπειρία δέον νὰ εἶναι *ὑποκειμενικὴ*, μὲ ἄλλους
λόγους καθαρῶς βιωματικῆς.

Ἄνεξαρτήτως τῶν ἐπιφυλάξεων, αἷτινες ἀρχῆθεν διευκλῶθησαν

περὶ τῆς μπεργκσονικῆς μεθόδου, παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη ἀναδεικνύεται βασικῶς ἀντίθετος πρὸς τὰ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἐξελικτικῶν θεωριῶν¹ διατυπωθέντα μεταφυσικὰ « συστήματα », θεωρούμενα ὡς ἀποτελέσματα μιᾶς *a priori* γενικῆς μεταφυσικῆς μεθόδου. Ὁ Bergson ἔχει τὴν βεβαιότητα ὅτι ἡ μεταφυσικὴ σκέψις παραμερίζει πᾶσαν προηγουμένως διατυπωθεῖσαν τοιαύτην. Ἐνῶ αἱ προηγηθεῖσαι φιλοσοφικαὶ θεωρίαι ἀντιλαμβάνονται τὸν κόσμον ὡς σύστημα κλειστὸν ἐξασθενίζον διὰ τινος συνεχοῦς ἀπωλείας ἐνεργείας, ἡ τοῦ Bergson ἀντιλαμβάνεται αὐτὸν ὡς ἀνοικτὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν. Τὴν διαφορὰν αὐτὴν ὁ φιλόσοφος ἀποδίδει εἰς τὰ μεθοδικὰ μέσα τὰ ὁποῖα διαθέτει ἡ ἐκάστοτε φιλοσοφικὴ διάνοησις. Ἡ ἀπριοριστικὴ μέθοδος προσήκει εἰς τὴν νεαρὰν εἰσέτι φιλοσοφικὴν διάνοιαν, καθ' ὅσον, μὴ προσφερομένων εἰς αὐτὴν ἐπαρκῶν βάσεων, ἐφ' ὧν νὰ δύναται νὰ στηρίξη τὴν λογικὴν τῆς διάρθρωσιν, καταφεύγει εἰς « αὐθαίρετα » νοητικὰ δεδομένα, ἐφ' ὧν δογματίζει, διὰ τινος παραγωγικῆς διαρθρώσεως τῶν διανοημάτων τῆς. Αὕτη εἶναι ἀκριβῶς ἡ σημασία τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, ὡς αὕτη ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος διατυποῦται, διὰ τὴν μετέπειτα φυσικὴν δραστηριότητα.

Τὴν τοιαύτην γνώμην τοῦ ὁ Bergson διατυπώνει ὡς ἀκολούθως : « Μία ἐν τῇ γενέσει τῆς εὐρισκομένη ἐπιστήμη εἶναι πάντοτε ἐτοίμη νὰ δογματίζῃ. Μὴ διαθέτουσα εἰμὴ περιορισμένην ἐμπειρίαν, ἐργάζεται ὀλιγώτερον ἐπὶ γεγονότων ἢ ἐφ' ὠρισμένων ἀπλῶν ἰδεῶν, ὑπ' ἐκείνων ἢ ὅχι ὑποβαλλομένων, καὶ τὰς ὁποίας ἐν συνεχείᾳ ἐπεξεργάζεται παραγωγικῶς. Ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐπιστήμην, εἰς τὸν κίνδυνον αὐτὸν ἦτο ἐκτεθειμένη ἡ Μεταφυσικὴ... Συνεπῶς, ὁ μεταφυσικὸς εἰργάσθη *a priori* ἐπὶ ἐννοιῶν ἐκ τῶν προτέρων κατατεθεισῶν ἐν τῇ γλώσσει, ὡς ἂν αὗται καταβᾶσαι ἐξ οὐρανοῦ, νὰ ἀπεκάλυπτον εἰς τὸ πνεῦμα μίαν ὑπερσθητὴν πραγματικότητα. Οὕτω ἐγεννήθη ἡ πλατωνικὴ θεωρία τῶν Ἰδεῶν »².

Ἡ ἀξιολόγησις αὕτη τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἡ τοῦλάχιστον τοῦ βασικοῦ αὐτῆς ὄντολογικοῦ πυρῆνος, συνεπάγεται, κατ' ἀντίθεσιν, ἕμμεσον ἀξιολόγησιν τῶν μπεργκσονικῶν ἀντιλήψεων, ὑπ' αὐτοῦ τού-

1. Πρὸς αὐτάς, ὡς εἶδομεν ἐπίσης, ἐπὶ πλείστων σημείων ἀντιτίθεται ὁ Bergson. Πβ. ἄνωτ., Εἰσαγ.

2. Αἱ διακρίσεις αὗται ἐκτίθενται τὸ πρῶτον ἐναργῶς ἐπὶ κοινωνικοῦ πεδίου, ἐν τῷ περὶ Ἠθικῆς συγγράματι *Les deux Sources de la morale et de la religion*, ἰδίᾳ κεφ. Δ'.

3. *La pensée et le mouvant*, Εἰσαγωγή, μέρος Β', σ. 1289.

του τοῦ φιλοσόφου, καθ' ὃν ἡ θεωρία του ἀντιπροσωπεύει τὴν προσπάθειαν τῆς διανοίας ν' ἀποδεσμευθῇ τῆς πέδης τῶν a priori ἐννοιῶν, διὰ τῆς ἀναζητήσεως, ἔστω καὶ ἐπὶ νοοκρατικοῦ πάντοτε πεδίου, εἰς τὴν ἀναζήτησιν νέων δεδομένων ἐφ' ὧν νὰ δύναται νὰ θεμελιωθῇ μία νέα Μεταφυσική. Περαιτέρω τονίζεται ὅτι ἡ πλατωνικὴ ἰδεολογία, διάδοχος τρόπον τινα τῆς πυθαγορείου ἀριθμολογίας, « φερομένη ἐπὶ τῶν πτερῶν τοῦ ἀριστοτελισμοῦ καὶ τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, διεπέρασε τὸν Μεσαίωνα. Ἐνέπνευσε... τοὺς νεωτέρους φιλοσόφους¹. Οὗτοι ὑπῆρξαν συχνάκις μαθηματικοί, τῶν ὁποίων αἱ πνευματικαὶ συνήθειαι ἔκλινον νὰ δίδουν ἐν τῇ μεταφυσικῇ ἀπλῶς μίαν εὐρύτεραν μαθηματικὴν ἐπιστήμην περιχλείουσαν τὴν ποιότητα ταυτοχρόνως πρὸς τὴν ποσότητα. Οὕτω ἐξηγοῦνται ἡ ἐνότης καὶ ἡ γεωμετρικὴ ἀπλότης τῶν περισσοτέρων φιλοσοφῶν, αἷτινες ἦσαν πλήρη συστήματα προβλημάτων τεθειμένων ὀριστικῶς καὶ λελυμένων ἐξ ὀλοκλήρου »². Ἡ ἀντίληψις αὕτη, ἐκφερομένη ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐρεῦνης περὶ τῆς ἀξίας τῆς γνώσεως ὡς νοητικῆς καταστάσεως, καθιστᾷ ἐμφανεῖς ἐν ταυτῷ καὶ τὴν « ἐπαναστατικὴν » σημασίαν τῆς μπεργκσονικῆς θεωρίας, καὶ τὴν κατ' ἀνάγκην ἀρνητικὴν μπεργκσονικὴν ἔναντι ἐκείνης, τοποθέτησιν. Ἐπιθυμῶν νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν φιλοσοφίαν παντὸς « -ισμοῦ », ὁ Bergson ἦτο ὑποχρεωμένος, εἰάν ἤθελε νὰ παραμείνῃ συνεπὴς πρὸς ἑαυτόν, νὰ καταδείξῃ τὰς τυχόν « ἀτελείας » τῆς πλατωνικῆς μεταφυσικῆς (τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ὡς τὸ πρότυπον τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ τῆς νεωτέρας τοιαύτης) πρὸς ἐναργεστέραν προβολὴν τοῦ μόνου ὀρθοῦ, ὡς αὐτὸς ἐθεώρει τὴν ἰδικήν του θεωρίαν, τρόπου φιλοσοφικῆς συλλήψεως τῆς πραγματικότητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τὸ πρῶτον γεγονός τὸ ὁποῖον ἐμπίπτει εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐρευνητοῦ τοῦ ἔργου τοῦ Bergson, καὶ τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὁ φιλόσοφος προσεπάθησε νὰ καταστήσῃ σαφές, εἶναι ἡ προσήλωσις αὐτοῦ εἰς τὸ γενικὸν γνῶρισμα πάντων τῶν γεγονότων τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας ἧτοι τῶν ψυχοσωματικῶν βιωμάτων. Τὰ γεγονότα ταῦτα χαρακτηρίζονται, ὡς ἐπανειλημμένως ἐτόνισεν οὗτος, ὑπὸ διαρκειακῆς ροῆς. Ὁ ὅλος ἡμῶν

1. Μηδὲ αὐτοῦ τοῦ Kant ἐξαιρουμένου.
2. La pensée et le mouvant, ἐνθ' ἄν.